

Knjiga *Baštinske teme Boke kotorske* izbor je znanstvenih radova, eseja i ogleda autora Vinicija B. Lupisa, koji se dva desetljeća sustavno bavi kulturnom baštinom Boke kotorske i hrvatske autohtone zajednice u susjednoj Crnoj Gori. Knjiga obuhvaća izbor tema iz povijesti, povijesti umjetnosti, arhitekture, književnosti i relikvialogije. U poglavlju "Kult i štovanje sv. Petilovrijenaca u Dubrovniku i Kotoru" autor obrađuje kult bokokotorskih mučenika Petra, Andrije i Lovrijenca, u Dubrovniku zvanih Petilovrijenci, koji prati od njegovih početaka. Kult svete braće Petilovrijenaca jedinstven je hagiografski i kulturološki fenomen dubrovačkog i kotorskog srednjovjekovlja. U poglavlju "Marin de Gosti – darovatelj dvaju moćnika kotorskoj prvostolnici tijekom prve polovine XIV. stoljeća" posebna pozornost posvećena je rekonstrukciji kotorske plemićke obitelji de Gosti iz XIV. stoljeća i kotorskoj srednjovjekovnoj zlatarskoj umjetnosti. Na temelju pregleda riznice prvostolnice sv. Tripuna i uvida u objavljene notarske spise kotorske kancelarije, autor je uspostavio vezu između kotorskog plemića Marina pokojnog Junija de Gostija i dvaju moćnika sa zakladateljevim natpisom i grbom. Zlatarstvo, osobito sakralno zlatarstvo, nikada nije sustavno promišljano u cjelovitosti interdisciplinarnog istraživanja, a autor je obradio i dosad nepoznatu sastavnicu barskog zlatarstva. U poglavlju "Iz prošlosti srednjovjekovnog zlatarstva u Baru" autor raspravlja o gotičkom raspelu iz stare barske katedrale koje potječe s početka XV. stoljeća, odnosno, o jedinom sačuvanom gotičkom raspelu u vlasništvu Katoličke crkve na području Barske nadbiskupije koje, zbog specifičnih uvjeta čuvanja, dosad nije obrađeno. Riječ je vjerojatno o još jednom križu iz neke od brojnih katoličkih crkava i samostana grada Bara, a sada se čuva kod pravoslavnog stanovništva u selu Mikulići na Rumiji. Najveći dio pri-

loga u knjizi nastao je tijekom godina kao rezultat sustavnog istraživanja pokretne građe iz bokeljskih crkvenih riznica. Komparativnom metodom i arhivskim istraživanjem autor je ponudio nove spoznaje o uklopljenosti baštine hrvatske zajednice Boke kotorske u cjelovitost hrvatske i europske baštine, uza sve svoje zadane specifičnosti. U poglavlju "Likovne teme u slavu grada Kotora" autor obrađuje baštinski segment s temeljnim značenjem za duhovnu prepoznatljivost Kotora. Prije svega, tu je moćnik noge sv. Tripuna, koji je 1378. mletački vojskovođa Vettore Pisani opljačkao u Kotoru i odnio u Mletke, gdje se i danas nalazi. U Moćniku dubrovačke prvostolnice autor pronalazi najstariji moćnik desne ruke sv. Tripuna, koji se 1335. spominje u Dubrovniku. Slijedeći trag, pronalazi "Navještenje Ludlow" Lovra Marinova Dobričevića polovinom XIX. stoljeća u zbirci Teodora Corraja u Mlecima, i tako otvara nova pitanja o podrijetlu ove umjetnine. Drvenu skulpturu Boke kotorske u XV. i XVI. stoljeću, kao integralni dio hrvatskih i europskih likovnih tijekova, obrađuje u poglavljima: "Raspelo iz crkve sv. Marije od Rijeke", "Kipovi sv. Vinka Ferrerskog i Gospe Snježne iz Škaljara te Gospe od Milosti ispred Tivta" i "Raspelo pripisano Jurju Petroviću iz crkve sv. Eustahija (Stasija) u Dobroti ili novi Fulgencije Bakotić?" Tu je prvo obrađeno wawelsko raspelo, koje je povezano sa skupinom raspela iz XIV. stoljeća duž jadranske obale, među kojima je i kotorsko raspelo. Među razmatranim umjetninama, od kipa sv. Vičenca iz Škaljara, kipa Gospe od Milosti kraj Tivta, do škaljarske Gospe koja je vrijedan primjer uvezene kasnogotičke kvalitetne drvene plastike druge četvrtine XV. stoljeća, autor obrađuje vrlo malo znanu skupinu drvene skulpture iz Boke kotorske. Poglavlje "Jakov Kotoranin i njegove umjetnine" obrađuje davno uočenu umjetninu hrvatskoga renesansnog kipara iz Kotora, čiji se reljef Gospe iz 1462. čuva u Milanu u muzeju Castello Sforzesco. Kipar Jakov iz Kotora moguća je karika u prepoznavanju autorstva cijelog niza renesansnih umjetnina duž hrvatske obale. Posebna pozornost posvećena je raspele iz crkve sv. Eustahija u Dobroti, koje je, prije djelomično provedenoga restauratorskog zahvata, na temelju vanjskih karakteristika autor atribuirao hrvatskomu renesansnom kiparu Jurju Petroviću, a poslije provedenog zahvata reatribuirao hrvatskomu baroknom kiparu Fulgenciju Bakotiću. U posebnom poglavlju "O moru i Gospinu štovanju u Boki kotorskoj" autor je obradio fe-

nomen Gospina štovanja u Boki kotorskoj na primjeru pulena – pramčanih brodskih ukrasa, u kojem je po prvi put dao prikaz dviju pulena iz XVI. i XVIII. stoljeća. S pomoću toga fenomena dokazuje stoljetne gospodarske i kulturne veze Boke kotorske i poluotoka Pelješca. Opširno poglavlje “Povijest i sakralna baština crkve Male Gospe u Gornjoj Lastvi” na monografski način donosi sakralnu baštinu svetišta Male Gospe u Gornjoj Lastvi, malo znanog svetišta mornarâ i težakâ, smještenoga na južnim padinama poluotoka Vrmca. Srednjovjekovni natpis pronađen ispred crkve potvrđuje da je sagrađena 1410. godine, a studija obrađuje njezin stupnjevani rast i likovno usavršavanje. U toj se crkvi čuva stariji barokni oltar *ventaglio* tipa iz svetišta Gospe od Škrpjela. Razmatrajući slikarsku baštinsku dionicu, autor je oltarnu palu Rođenja Blažene Djevice Marije atribuirao mletačkomu baroknom slikaru Gaspareu Dizianiju (1689.–1767.), a zavjetnu sliku sv. Vlaha iz 1878. namjesniku Kraljevine Dalmacije Niku Nardelliju iz Dubrovnika. Unutar svetišta čuva se veći broj liturgijskih predmeta, *ex vota* i zavjetnog zlata, među kojima se ističu: zavjetne srebrne pločice pomoraca, dvije bizantske kovanice iz XII. stoljeća, kao i medalja iskovana 1756., poslije pomorskog okršaja braće Marka i Joza Ivanovića u vodama Patraškog zaljeva iste te godine. Posebna dragocjenost u ovom svetištu je srebrno pozlačeno renesansno raspelo iz XVI. stoljeća, nastalo u dubrovačkim zlatarskim radionicama. Na renesansnom raspelu iz Gornje Lastve vidljive su sve odlike domaće dubrovačke produkcije kasnoga XV. i početka XVI. stoljeća. U arhivskoj građi toga svetišta zabilježen je drevni hrvatski običaj “Stabla Svibnja”, a hrvatsku riječ stoljećima su čuvali svećenici glagoljaši. Drugi cjelovito obrađeni sakralni topos u Boki kotorskoj je franjevački samostan sv. Klare u Kotoru – posljednji franjevački samostan u Boki kotorskoj – u poglavlju “Sakralna baština franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru”. Autor je na temelju sačuvane arhivske građe i umjetnina pokušao rekonstruirati likovne i duhovne utjecaje te dati njihovu valorizaciju u sklopu sagledavanja nacionalne cjelovitosti kulturne baštine i povijesnog nasljedstva. Sadašnji samostan sv. Klare u Kotoru počiva na benediktinskim temeljima, a od 1575. u bivšem samostanu klarisa prebivaju franjevci. Stoljećima je samostan sv. Klare bio kulturno žarište, jer se u njemu čuva više od dvadeset tisuća knjiga, 45 inkunabula, među kojima su inkunabule dvojice hrvatskih tiskara

iz XV. stoljeća, Kotoranina Andrije Paltašića i Lastovca Dobra Dobričevića. Posebnu dragocjenost čine sačuvani brojni hrvatski rukopisi iz ukinutih kotorskih samostana, koji svjedoče o razvoju hrvatskog jezika tijekom stoljeća u Kotoru. U samostanskoj crkvi nalazi se veliki barokni oltar mletačkog altarista Francesca Cabiance, zvanog Penso (1665.–1734.), kao i vrijedne oltarne pale, među kojima je i ona sv. Lucije, djelo hrvatskoga baroknog slikara iz nedalekog Perasta Tripa Kokolje (1661.–1713.). Najvrjednija umjetnina iz XVI. stoljeća je slika s temom *Ecce Homo* španjolskoga manirističkog slikara Luisa de Moralesa (oko 1509. do 1586.), uz oltarnu palu mletačkog slikara Antonija Arrigonija, koji je djelovao u drugoj polovini XVII. stoljeća. Posebno je zanimljiva dvojna slika: *Blažena Ozana* i *Sv. Franjo i gubavac* suvremenoga franjevačkog slikara Ambroza Testena (1897.–1984.). U zvoniku kotorskoga franjevačkog samostana čuva se i najjužnije zvono hrvatskog ljevača zvona i topova Ivana Krstitelja Rabljanina de Tollisa iz 1512. godine. U samostanskoj riznici čuvaju se brojni primjerci baroknih misnica i crkvenih barjaka iz XVII., XVIII. i XIX. stoljeća. U poglavlju “Nepoznata grafika s prikazom Gospe od Škrpjela” po prvi je put obrađena barokna grafika s kraja XVIII. stoljeća s prikazom mramornog retable i slike Gospe od Škrpjela iz privatne zbirke u Donjoj Lastvi. Isto tako, u poglavlju “Bokeljski Ritzos” objavljena je ikona Andree Rica, koja potječe iz obitelji Dabinović, a sada se čuva u dubrovačkoj privatnoj zbirci. U poglavlju “Poznavanje sakralne baštine Tivta” obrađen je fragment ove bogate baštinske komponente istočnog dijela Boke kotorske. Posebno je zanimljiva kapela Gospina Navještenja u Seljanovu, koja je pripadala vlastelinskom ladanjskom kompleksu. U svodu kapele uzidan je grb kotorske plemićke obitelji Drago s biskupskim znakovima, pa se njezina gradnja povezuje s kotorskim biskupom Marinom Dragom (1688.–1708.), koji je potom bio i korčulanski biskup (1708.–1733.), da bi kasnije prešla u posjed prćanjske obitelji Verona. Na pročelju ove kapele uzidano je iznimno kvalitetno renesansno mramorno svetohranište. Posebna tema bile su kulturne veze otoka Korčule i Blata s Bokom kotorskom tijekom stoljećâ, obrađene u poglavlju “Iznova o korčulanskoj sakralnoj baštini”. Tijekom XVIII. stoljeća dva Kotoranina – biskupi Marin Drago (1708.–1733.) i Vicko Kosović (1734.–1761.), upravljali su Korčulanskom biskupijom više od pola stoljeća, ostavivši trajan trag na

crkvenom i umjetničkom području. Na umjetničkom je području, tako, biskup Marin Drago ostao zabilježen po darivanju moćnika sv. Križa korčulanskoj prvostolnici 1721. godine, darovavši usto i moćnik ruke sv. Ivana Trogirskog – djelo dubrovačkog zlatara Luke Brajčića, te moćnik glave sv. Klementa, koji se danas čuva na oltaru sv. Roka u istoj prvostolnici, a biskup Vicko Kosović nabavio je moćnik sv. Todora iz Rima, postavivši tako temelje korčulanskom štovanju toga rimskog mučenika. Ti su Kotorani na stolici korčulanskih biskupa ostavili trajan trag na gradnji i uređenju brojnih sakralnih spomenika. Poglavlje “Kulturne i povijesne veze Blata i Boke kotorske” na sintetski način obrađuje veze tih dvaju gradova. Korčulanski graditelji stoljećima su gradili diljem Boke, pa su tako novopronađeni arhivski dokumenti iz 1677. potvrdili kako su korčulanski majstori Toma Azali i Marko Čeljubin radili na župnoj crkvi Svih svetih u Blatu i na kamenoj kupoli okruglog zvonika svetišta Gospe od Škrpjela. U oslobađanju Herceg Novog sudjelovao je i Blaćanin don Sebastijan Šeman, koji je bio i prvi hercegnovski župnik. Na književnom i duhovnom području najvažnija poveznica između Blata i Boke bio je fra Augustin (Juraj) Draginić – Šaška (20. listopada 1689. – 31. srpnja 1735.). Školovao se u Dalmaciji i u Perugi u Italiji, a poslije je bio profesor u franjevačkim školama Provincije sv. Jeronima. Smrtni ostatci ovoga franjevca i pjesnika danas počinjavaju u Kotoru, gradu kojega je opjevao u djelu *Fala od Kotora*. Najpoznatije su mu pjesme *Isusovo tilo sveto* i *Plač Blažene Djevice Marije*. Draginićeve pjesme i danas su žive u pasionskim obredima Velikog tjedna na otoku Korčuli i poluotoku Pelješcu. Fra Augustin je i autor pjesme u slavu Đura Bana Peraštanina, poginuloga u pomorskom boju kod Drača 1716., “*Slava u smarti ili je smart u slavi, Hrabrenoga Viteza Djura Bana Perastianina Fra Augustin iz Korčule Brat i Prijatelj*”. Bokeljski zlatar Bogdan N. Kaluđerović, aktivan krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, ujedno najplodniji zlatar širega bokeljskog područja, za Bratovštinu sv. Vincence pod zaštitom Srca Isusova u Blatu je godine 1897. izradio srebrno ophodno raspelo. Uz gospodarsku i kulturnu aktivnost, i brojne duhovne veze trajno su povezale Blato i otok Korčulu s Bokom kotorskom, a najpoznatiji primjer tih veza u XIX. stoljeću je biskup Marko Kalogjera (1819.–1888.), koji je 1856. postao kotorskim biskupom. Svojim desetogodišnjim biskupovanjem u Kotoru zadužio je Boku obnovom Ple-

menitog tijela Bokeljske mornarice, unaprjeđenjem što-
vanja blažene Ozane i blaženoga Gracije, kao i zaređiva-
njem don Srečka Vulovića i don Grgura Zarbarinija. U
poglavlju o arhitekturi u Boki "Prilozi poznavanju arhi-
tekture XIX. i početka XX. stoljeća u Boki kotorskoj"
prvi put je na temelju sustavnog pregleda arhivske građe
u Državnom arhivu u Dubrovniku obrađen taj baštinski
segment. Tako je arhitektu Vicenzu de Polliju pripisano
autorstvo grobljanske crkve sv. Mihovila u Škaljarima,
povezujući je s neostvarenim svetištem pomoraca u
Orebiću i crkvom sv. Justine u Korčuli. Djelatnost broj-
nih civilnih i vojnih inženjera i arhitekata tijekom sto-
ljeća austrijske uprave dala je poseban urbanizirani
izgled bokeljskom krajobrazu, danas nagrđenom stihij-
skom i neprimjerenom gradnjom koja kvari njegovu lje-
potu. Književni prilog "Pohodeње crkava koje su u Ko-
toru od Bratstva sv. Križa, i prvom Svetomu Križu"
obrađuje dio pjesničkog opusa na hrvatskom jeziku Ko-
toranina Iva (Živa) Bolice (poč. XVII. stoljeća – 1685.),
odnosno ciklus pjesama posvećenih kotorskim crkva-
ma. Hrvatski dio Boličina književnog opusa iznimno je
zanimljiv za poznavanje jezika u Kotoru toga vremena,
ali i za praćenje jezične mijene – uzmicanja ikavice s tra-
govima čakavice pred ijekavskom novoštokavštinom.
Poglavlje "O nepoznatoj pjesmi o bokeljskom jedrenja-
ku" obrađuje dio književne baštine XIX. stoljeća, pje-
smu nastalu 1861., o porincu jedrenjaka u vlasništvu
braće Sbutega s Prčanja, koje se zbilo u Korčuli. Prona-
lazak pjesme na hrvatskom jeziku o gradnji jedrenjaka
"Pirro S" potvrdio je još jednom tradiciju hrvatske puč-
ke književnosti, prije svega sastavljanja prigodnica u po-
vodu važnih događaja. Ova je pjesma pronađena u blat-
skom arhivu plemićke obitelji Ostojić, iz koje potječe
Nikola Ostojić (1803.–1869.), jedan od prvaka Narodnog
preporoda na Korčuli, kao i članovi roda Sbutega, aktiv-
no uključeni u hrvatska preporodna gibanja druge polo-
vine XIX. stoljeća. Autor je tijekom više godina u *Du-
brovačkom listu*, u rubrici "Promišljanja baštine" objavio
niz eseja i nekrologa vezanih uz Boku i Hrvate Boke,
među kojima su izabrani: "Don Srečko Vulović i fra Fra-
ne", "In memoriam dr. sc. Ilija Mitić", "Bokeljska mor-
narica, *FIDES ET HONOR* – vjera i poštenje", "Peraški
boj, 15. svibnja 1654. godine", "Suvremena sakralna ba-
ština Boke", "Biskup Pavao Butorac – još jedna zaborav-
ljena godišnjica", "Tri bokeška zvonika", "Blažena Oza-
na – poveznica svjetova" i "Luka Brajnović – bokeljski

novinar”. Na kraju, autor donosi i “Osvrt na knjigu Željka Brguljana *Pomorstvo Boke kotorske na slikama Bazija Ivankovića*”, zaokružujući svoje baštinsko zanimanje za teme iz Boke od srednjega vijeka do današnjeg doba.

Knjiga *Baštinske teme Boke kotorske* obuhvaća cijeli niz objavljenih i neobjavljenih znanstvenih radova i poglavlja koji, ujedinjeni na jednome mjestu, pružaju uvid u izučavanje baštinskih tema jedne mikroczeline hrvatske kulture koja je ostala izvan nacionalnih granica. Danas je najveća opasnost upravo u otimanju memorije hrvatske baštine i u hrvatskoj autocenzuri, koja izbjegava uklopiti izvangraničnu hrvatsku baštinu u nacionalnu cjelovitost. Ova je knjiga prilog poštovanju nacionalne baštinske cjelovitosti i sagledavanju Boke kotorske kao integralnoga hrvatskog kulturnog i duhovnog prostora koji se sada nalazi izvan političkih granica Republike Hrvatske, poštujući pritom političke i povijesne stvarnosti suvremenih europskih standarda.

Vinicije B. LUPIS
Sažetak

Slika 114.

Pave Gosponetić „Bukovac“, detalj triptiha s prikazom blažene Ozane iz crkve sv. Nikole u Postirama na Braču, nastao 1929./1930. (preuzeto iz: Branko Matulić, *Slikar Pavao Pave Gosponetić postirski i brački „Bukovac“*, Postire, 2008., 25